

TOESPRAAK EKKLESIA AMSTERDAM zondag 9 september 2018

Zonder liefde ben je nergens

Bart-Jan van Gaart

Ik neem u mee naar het jaar 410. Naar 24 augustus om precies te zijn. Toen vond een gebeurtenis plaats waar de 9/11 aanslagen in New York bij verbleken. De Visigoten, ook wel Westgoten genoemd, namen Rome in en plunderden de stad drie dagen lang. Deze ramp is niet het begin van een tijdperk, maar het dieptepunt ervan. Weliswaar zouden de structuren van het West-Romeinse Rijk nog een tijd doormodderen, maar het was een doodstrijd die onafwendbaar tot zijn einde zou leiden. De oude wereld was voorbijgegaan. Een nieuwe moest zich nog ontwikkelen. Het was een tijd van chaos en onzekerheid. Bovenal was het de clash tussen wat de Fransen noemen 'un peuple' en 'un gens', een volk gebaseerd op een geografisch gebied en volkeren die op basis van verwantschap met elkaar verbonden waren, een stam. In de vierde eeuw kwamen diverse stammen vanuit het Noordoosten af op de rijkdommen van het West-Romeinse Rijk. Dat deden ze omdat er op het Euraziatisch continent een klimaatverandering had plaatsgevonden die in West-Europa de zeespiegel had doen stijgen. In het Aziatisch deel van het continent zorgde die klimaatverandering ervoor dat de vegetatie op de steppen veranderde waardoor er onvoldoende voedsel beschikbaar was. Het einde van de Romeinse beschaving vindt dus deels haar oorzaak in een verandering van het klimaat. Een andere belangrijke factor was dat het rijk politiek enorm verzwakt was. We kunnen dus zeggen dat de Romeinse wereld ten onder is gegaan aan klimaatverandering, massale immigratie van volkeren met een andere leef- en denkwijze, en politieke instabiliteit. Waar hebben we dat meer gehoord?

Er is nog een factor die een rol speelde in de desintegratie van het West-Romeinse Rijk. Er was een nieuwe godsdienst opgekomen, die, afhankelijk van de antipathie of sympathie van het bewind, langzaam of snel, maar gestaag groeide: het christendom. Uiteraard leidde dat tot spanningen met de aanhangers van de oude Romeinse godendienst. Zij zagen de opkomst van de christelijke religie als belangrijke bron van alle ellende die in die jaren over het Rijk kwam.

Iedere tijd, zeker als er sprake is van turbulentie, heeft denkers nodig die met kop en schouders boven de hysterische massa uitsteken en daardoor zicht hebben op wat er werkelijk aan de hand is en hoe te reageren. Aurelius Augustinus was zo'n denker. Hij werd op 13 november 354 geboren in het stadje Thagaste, gelegen in het grensgebied tussen wat nu Tunesië en Algerije is. Een Noord-Afrikaan dus. Volledig Romeins staatsburger, maar van Berberse afkomst. Als we zouden willen weten hoe Augustinus eruit zag, volstaat het om ergens in Amsterdam Nieuw-West uit de tram te stappen. De ouders van Augustinus hadden het niet breed. Zijn vader Patricius was raadsheer, zijn moeder Monnica een vroom christin. Door een weldoener van de familie waren zijn ouders in staat om Augustinus een uitstekende opleiding te laten volgen. Maar Augustinus zelf ontwikkelde zich tot wat we nu een corpbal zouden noemen. Hij feeste er lustig op los en startte op zijn zeventiende een informele relatie met een juffrouw wier naam wij niet weten, die hem een zoon zou schenken. Moeder Monnica bad alle engelen uit de hemel om Augustinus op het goede spoor te krijgen en na enige omzwervingen langs meer sektarische groeperingen, bekeerde hij zich in 386 tot het christendom. Als u goed opgelet heeft, weet u dat Augustinus toen al tweeëndertig jaar was. Ik ga u verder niet vermoeien met de details van de tussenliggende jaren, maar wat u wel moet weten, is dat Augustinus de studie in de welsprekendheid heeft voltooid en na een aantal jaren als leraar te hebben gewerkt, retor was geworden aan het keizerlijk hof. Zijn moeder had hem intussen zover gekregen dat hij zijn concubine had

weggezonden en zou gaan trouwen met een vrouw van de juiste komaf. Dat werd Augustinus allemaal teveel. Hij kwam in wat wij nu een flinke depressie zouden noemen en dat was uiteindelijk de drive om zich te laten dopen en een kuis en sober leven te gaan leiden. Die kuisheid kan een reactie zijn geweest op de breuk met zijn vriendin. In die jaren verzuchtte hij: 'Heer geef mij kuisheid, maar nu nog niet!' Augustinus trok zich terug met zijn familie en goede vrienden op het ouderlijk landgoed in Thagaste en begon een levenswijze die we heel goed als die in een klooster zouden kunnen kenschetsen. Lang zou dat niet duren, want Augustinus had tenslotte de opleiding en het talent van mooprater. Dat viel ook zijn geloofsgenoten op en geheel tegen zijn wil werd hij respectievelijk tot priester en bisschop gewijd. Bisschop van het stadje Hippo, waardoor hij de boeken is ingegaan als Augustinus van Hippo.

Terug naar het hier en nu. Ik wees er zojuist al op dat de overeenkomsten tussen de tijd van Augustinus en die van onze tijd, zich bepaald opdringen. Ook wij hebben te maken met klimaatverandering, immigratie, dientengevolge het verschil in cultuur tussen nationale staten en clan-samenlevingen, politieke instabiliteit op Europees en mondiaal niveau, en clashes tussen godsdiensten. En net als in de tijd van Augustinus lijken we niet goed te weten hoe daarmee om te gaan of op te reageren. Er wordt veel gepraat om de opwarming van het klimaat een halt toe te roepen, maar er gebeurt te weinig. De poorten van Fort Europa kraken in hun sponningen. Met een verviervoudiging van de populatie van Afrika in de komende honderd jaar zullen die bezwijken. Want hoeveel miljarden Europese ontwikkelingshulp zullen er in 2100 nodig zijn om ervoor te zorgen dat 4,4 miljard Afrikanen een redelijk bestaan kunnen opbouwen? Nu al heeft Europa te maken met een bijna volkomen segregatie van bevolkingsgroepen. Hoeveel Turkse of Marokkaanse vrienden heeft u eigenlijk? Mijn vriendenkring is voor een belangrijk deel vandaag naar hier gekomen. Kijk om u heen en concludeer of dit bij mij anders is. En ten slotte: doordat hier en daar een tot waanzin geradicaliseerde fanaat een mes in iemands lichaam zet, een zaal leegschiet of een bom doet afgaan, is er wereldwijd een potje islam bashen uitgebroken dat echt niet helpt in het vreedzaam samenleven van mensen met diverse levensbeschouwingen. Of het nu om klimaatverandering, immigratie, integratie of politiek gaat, overal lijkt de angst en hysterie te regeren. Sluit de poorten, de grenzen, je huis en vooral je hart. Het resultaat is dat we zo ver zijn gezonken dat twee jonge kinderen teruggestuurd dreigden te worden naar een land waar ze niets te zoeken hebben. Shame on us! En bedenk, misschien zijn wij de vluchtelingen van de toekomst. Het zou zomaar kunnen dat over vijftig jaar alleen de vissen nog samenkomen in dit huis. En wij zitten met z'n allen in Apeldoorn aan Zee! Of gaan we naar Afrika?

De geschiedenis leert ons dat er geen kruid gewassen is tegen de ontwikkelingen die ik zojuist geschetst heb. Het zijn niet de grote denkers en visionairs die de koers bepalen, maar de rattenvangers die het lied zingen dat de massa graag hoort. Zij zeggen dat ze de oplossing weten, maar leiden het volk naar de afgrond. De twintigste eeuw heeft hier huiveringwekkende voorbeelden van laten zien, maar ook nu weer hoor je de roep 'wie zal ons leiden, wie komt er voor ons op, wie bevrijd ons van de angst!' De vraag zou moeten zijn 'wie bevrijd ons van de hysterie' want de mondiale ontwikkelingen zijn in belangrijke mate wat ze zijn en laten zich niet tegenhouden. Je kunt een rivier omleiden, kanaliseren, een dam opwerpen om het water wat langer vast te houden, maar droogleggen kun je hem niet. Moeten wij dus de handen maar vouwen en het hoofd laten hangen, wachtend op de dingen die gebeuren gaan? De metafoor van de rivier vasthoudend kunnen we ervoor kiezen om spartelend en trappend tegen de stroom in te zwemmen of we laten ons willoos meevoeren door de stroom. Maar wij Nederlanders weten als geen ander dat er nog een weg is: de kant

opkruipen en aan het werk gaan. Niet met de rivier zoals we vroeger deden, maar met onszelf. Ons hele leven bestaat uit een voortdurende dialectiek van een gevoel van eenheid of geluk dat verstoord wordt door vervreemding van dat geluk, door gebeurtenissen die ons overkomen. Dat kunnen grote wereldgebeurtenissen zijn, maar ook zoiets simpels als jeuk. Die vervreemding is onplezierig en dus gaan we opnieuw op zoek naar ons geluk. En zo maar door. De Engelse filosoof Roger Scruton, die ik bepaald niet hoog heb zitten, bewijst met het volgende citaat dat hij ook slimme gedachten heeft: 'Als je in deze wereld eenmaal ervaring hebt opgedaan met vervreemding, heb je de plicht om op zoek te gaan naar dat proces van verzoening, zodat je je vroegere eenheid kunt hervinden, of hem anders zelf kunt scheppen. Dat moet ook, want anders ben je anderen tot last. En daarin schuilt ook het werkelijke kwaad in mensen als Lenin en Hitler. Die zagen het probleem in zichzelf als niet van henzelf, maar ze projecteerden het op de wereld die ze wilden herinrichten om zó eenheid en sereniteit te vinden. Als we dat inzien hebben we de plicht om op zoek te gaan naar die sereniteit in onszelf, zodat we anderen niet bedreigen.' Einde citaat. Hier zou Augustinus zich volkomen thuis bij hebben gevoeld. U hoorde hem zojuist in de voorlezing zijn zoektocht als volgt beschrijven: 'Zo gaan wij samen de weg van de liefde en streven naar Hem van wie geschreven staat: "Zoek altijd Zijn gelaat".' Of ergens anders: 'Onrustig is ons hart totdat het rust vindt in u.' Twee dingen vallen op: bij Augustinus is het altijd 'wij' en 'ons'. Wat wij beleven, wat wij zoeken, we doen het samen. Augustinus heeft er ook zijn hele leven voor gekozen om samen met anderen te wonen en te werken. Belangrijker is: over wie heeft Augustinus het hier? Wiens gelaat zoeken wij? Bij wie vinden wij rust? Bij God? Bij God ja. Maar dat is een antwoord van niets. Hier in de Ekklesia belijden wij dat God hetgeen is waar je voor gaat. Dat kan ook rijkdom en welvaren zijn, of beroemdheid of zoveel mogelijk plezier. In zijn eerste brief schrijft Johannes: 'God is liefde.' Dat is het begin van iets moois: liefde. Met liefde kom je een heel eind in het hervinden van je verstoord geluk en in het aanvaarden van grote veranderingen in het leven. Augustinus onderkent dit en maakt in zijn commentaar op de Johannesbrief een radicale stap. Hij draait het om. God is liefde? Alles tot je dienst, maar dat is een predicaat voor een subject. Zoals God ook almachtig en groot en jaloers en wraakzuchtig kan zijn. De Bijbel geeft voorbeelden te over. Nee, zegt Augustinus, Liefde is wat God is. Liefde=God. Laat dat even op u inwerken: Liefde=God. En liefde is de manier waarop we kunnen antwoorden op de verstoringen in ons leven. Maar liefde is ook een containerbegrip. De oude Romeinen en Grieken zouden het belachelijk hebben gevonden dat wij voor heel verschillende zaken maar één woord hebben: liefde. Zij hadden er wel zes: *Eros*, onze hartstocht en begeerte; *Philia*, vriendschappelijke liefde; *Ludus*, de speelse genegenheid tussen bijvoorbeeld kinderen; *Pragma*, de verzorgende liefde die bijvoorbeeld ouders voor hun kinderen hebben; *Agapè*, de liefde die wij hebben voor de schepping en alle schepsels in zijn algemeenheid; de God Natuur van Spinoza. En ten slotte *Philauteo*, de positieve liefde die wij moeten hebben voor onszelf. In onze en de ons omringende talen komen al deze verschillende vormen van liefde samen in één woord: love, Liebe, amour, liefde. Maar tegelijkertijd draagt dat ene woordje alle liefde, zelfs de liefde waar *wij* achteraan gaan en die wij God noemen, in zich. Die liefde herkennen wij voortdurend in de ander en in onszelf. Zij is het enige antwoord op het onvolmaakte en slechte dat wij ervaren. Op alle vervreemding en verstoring. En daarmee is zij het basis-ingrediënt van de nieuwe wereld die wij ons wensen. Welnu, hier heeft u het. Hier is waar ik vandaan kom. Samenvattend is mijn persoonlijk Credo: Ik geloof in Eén, die zich kennen laat in liefde. Die ik zie in het gelaat van mijn naaste. Die tot mij spreekt in de stem van mijn geweten. Zoek altijd zijn gelaat! Want zonder Liefde ben je nergens!